

20. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 89, арк. 1-136.
 21. ЦДАВО України, ф. 4051, оп. 1, спр. 150, арк. 1-224.
 22. ВДАЧОН, ф. Р-1379, оп. 1, спр. 78, арк. 1-97.
 23. ДАЧО, ф. Р-1369, оп. 1, спр. 87, арк. 1-34.

Горох Н.В. К истории шосткинского магазина «Торгсин»: личностный аспект

В данной статье автор, используя широкий круг архивных документов, рассматривает неизвестные ранее страницы из истории функционирования «Торгсина» в Шостке. Особое внимание уделено установке имён работников магазина.

Ключевые слова: система «Торгсин», Шостка, магазин, биография.

Horokh M.V. To the history of shop «Torgsin» in Shostka: personal aspect

In this article author using the wide circle of archived documents examines previously unknown pages from history of functioning of «Torgsin» in Shostka. The special attention is spared to renewal of workers' names of Torgsin's shop.

Key words: system of «Torgsin», Shostka, shop, biography.
 05.03.2011 p.

УДК 94(477.7151) «1930»:378

I.V. Mozhuk

**ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ ВИКЛАДАЦЬКОГО
СКЛАДУ ВИШІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ
У 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.**

У статті розглядається питання діяльності викладацького складу вишів Чернігівщини в умовах тоталітарного режиму у 30-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: професорсько-викладацький склад, виш, партійні чистки, українська інтелігенція.

Період 1930-х років в галузі вищої освіти характеризувався затвердженням офіційної єдності, ліквідацією політичного плюралізму та посиленням ідеологічного контролю над всіма сферами життєдіяльності суспільства. Саме в таких умовах доводилось працювати професорам та викладачам вишів, і саме в таких умовах відбувалося формування викладацького і студентського контингентів.

У науковій літературі, що висвітлює проблему політичних репресій професорсько-викладацького складу українських вишів, існує велика кількість робіт, які з'явилися, в основному, на початку 1990-х рр. У них простежується об'єктивний розгляд даного питання. В роботах Г.В. Касянова, В.М. Даниленка [1], В.В. Липинського [2] розглянуті масштабні репресії проти професорсько-викладацьких кадрів, указані зовнішні та внутрішні фактори, які впливали на їх діяльність. Ці роботи мають узагальнюючий характер. Викладацький склад вищих навчаль-

них закладів Чернігівщини розглядався тільки в контексті окремих історичних проблем зазначеного регіону у роботах В. Шкварчука [3], С.Ю. Зозулі [4], Г.В. Самойленка та О.Г. Самойленка [5], О.Я. Заїки [6], М.Й. Заремського [7]. Автор даної статті ставить за мету проаналізувати діяльність викладацького складу вищих освітніх закладів регіону в умовах проведення сталінським тоталітарним режимом політичних репресій у 30-ті роки минулого століття та визначити наслідки такої політики.

У надзвичайно складних умовах невизначеності, ідеологічного тиску та репресій доводилось працювати професорсько-викладацькому складу вищих навчальних закладів Чернігівщини. Тридцять років принесли до вишів жорсткий контроль, наслідки страхіть Голодомору, загальну підозрілість та тотальні викриття «ворогів народу». Спектр засобів впливу на викладачів був різноманітним: нейтралізація, примус, насильство, залучення до різних форм радянської громадської діяльності.

У 1928 р. починається поступове припинення відносної лояльності, яку радянська влада була змушена виявляти у попередній період до науковців взагалі та професорсько-викладацьких кадрів зокрема. Для інтелігенції у системі радянської держави не відводилось достатнього місця. Навіть сама структура суспільних станів радянського суспільства передбачала два основні класи – пролетаріат та селянство. Інтелігенція, що вважалася прошарком, повинна була себе такою й відчувати. Її пов'язували з образом класового ворога, який тільки замаскувався та очікує вигідного моменту, щоб завдати удару радянській владі. Соціально-політична практика засвідчує, що під час радикальних перетворень соціальних і владних відносин, суспільних статусів і ролей інтелігенція завжди опиняється на вістрі подій. Не випадково, що у кінці 1920-х рр. відбуваються перші політичні процеси над представниками інтелігенції, початок яким поклала так звана «шахтинська справа».

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. ОДПУ сфабрикувало декілька політичних процесів над українською інтелігенцією. Звинувачення в «націоналізмі» чи «націоналістичних ухилах» було широко використано в роки формування і зміцнення репресивного більшовицького режиму як інструмент проти українських керівних партійно-державних кадрів та національно орієнтованої інтелігенції. Це завдало відчутного удару по вищій школі. Було репресовано багато професорів та викладачів. Одних розстріляли, інших з ярликом «антирадянський елемент» або ж «український буржуазний націоналіст» відправили до Сибіру чи Соловків в концтабори ГУЛАГу.

Історія політичних репресій регіональних вишів за радянської доби роками або замовчувалась, або висвітлювалась, всупереч історичним фактам,

односторонньо, здебільшого упереджено. Вищі навчальні заклади Чернігівщини, як загалом і все освітянство України, зазнали значних, насамперед, інтелектуальних та людських втрат.

Для обґрунтування необхідності політичних репресій керівництво ДПУ України на чолі з В. Балицьким використало гасло боротьби з «українським буржуазним націоналізмом». У зв'язку з цим у липні 1929 р. була сфабрикована справа про контрреволюційну націоналістичну організацію «Спілка визволення України» (СВУ). За розробленим сценарієм співробітники карального апарату повинні були розкрити цілу мережу українського підпілля в усіх куточках України. Вищі навчальні заклади Чернігівщини ставали відгалуженням цієї широкої мережі.

Такі переслідування в Україні особливо виразно виявились під час чистки партії у 1933-1934 рр. – найнезначніший прояв прихильності до української культури закінчувався трагічно. Сфальсифікована справа «СВУ» широко використовувалась владою для продовження кампанії по боротьбі з так званим «націонал-ухильництвом» в КП(б)У та згорання політики українізації. Ця кампанія не могла оминати Глухів, тим більше, що вона була спрямована якраз проти інтелігенції, основну частину якої складали представники освіти та науки.

Боротьба з «проявами буржуазно-націоналістичної ідеології» проводилась місцевими комітетами КП(б)У у вигляді чисток закладів освіти. Підставою для здійснення широкомасштабної кампанії по витісненню «соціально-небезпечних осіб» у освітянській сфері слугували «нездорові» політичні настрої серед педагогічних працівників, зафіксовані органами ДПУ.

Глухівські партійні організації вищих навчальних закладів почали вичищати навесні 1934 р. Була створена комісія чистки у складі голови комісії М.Н. Середенка (аспіранта інституту Червоної професури, надісланого Харківським обкомом партії) та членів комісії Шкловської і Кравченка (комуністів місцевих парторганізацій). Першим під тоталітарний прес попав Глухівський педінститут і, до речі, постраждав чи не найбільше. 16 червня 1934 р. в приміщенні театру Літнього саду розпочалась чистка парторганізації педінституту. Зала театру була переповнена студентством та викладачами різних учбових закладів [8]. Уже цього ж дня почався наступ на викладачів інституту, зокрема постраждав викладач української мови та літератури Сиротюк, якого звинуватили в українському шовінізмі за те, що «намагався проводити контрреволюційну роботу на літературно-мовному фронті, ...розподіляв матеріал з літератури так, що майже вся кількість годин припадала на націоналістичну українську літературу, а для нової пролетарської літератури не залишалось часу» [8]. Далі за ідентичною схемою

були звинувачені викладач історії Заходу і Сходу Гвоздецький, бо «...план своєї роботи побудував так, що встиг проробити історію лише до Паризької Комуни, а на історії революції та громадянської війни у нього не вистачило часу» [8], завідувач кафедри педагогіки Сукневич, бо «...у 1924-1930 рр. вчився у Житомирському педінституті під керівництвом українських шовіністів-контрреволюціонерів Коники та Гоца, а у Глухівському педінституті вперто продовжував проводити настанови своїх вчителів-контрреволюціонерів. Студентам не роз'яснював шкідливість українського націоналізму, ...був проти виключення націоналіста Сиротюка із спілки наукових працівників» [8].

Але найбільше дісталось директору педінституту Юрію Яковичу Рожкову. Після короткої розповіді про свій життєвий шлях, на нього полилась злива запитань, особливо від тих, хто був зацікавлений в нанесенні дошкульного удару. Цим зятятим обвинувачем стала викладачка суспільних наук Лопатень [9, 41], «одна з витриманих і найкращих комуністів інституту, ...що не лише підмічає недоліки в роботі товаришів, а й дає конкретні вказівки, як їх виправити» [10]. Така характеристика офіційної місцевої партійної преси надавалась за особливі заслуги, а вони дійсно були особливими, адже «...одна лише Лопатень була за виключення українських націоналістів Сиротюка і Шеремета із спілки наукових робітників» [10]. Її ж характеристика з боку студентів дещо суперечить офіційній: «...це одна із найгірших і бездарніших викладачів» [9, 42]. Ніякі ярлики, навішені ідеологічною машиною, не змогли змінити точку зору пересічного студента стосовно викладацького складу вишу того часу.

Основні аргументи звинувачень на адресу Рожкова зводились до того, що здійснюючи свою націоналістичну програму, він добивався в Наркомі освіти присвоєння Глухівському педінституту ім'я наркома освіти Миколи Скрипника, який наклав на себе руки, як тоді писали, через свій націоналістичний ухил [9, 42]. Також директор інституту «...під своїм захистом зібрав у педінституті ціле кубло вигнаних з інших вузів українських націоналістів, як Гвоздецький, Сукневич (хоча таких випадків в їх біографії не значиться), і ця згряя руками Рожкова підписала наказ про категоричну заборону розмовляти російською мовою на території інституту» [11], тому «як наслідок цього були окремі виступи студентів проти національної політики партії, розмовляючи про те, що Україна є колонією Росії» [12].

Росіянина Ю. Рожкова, який жив в Україні, вільно володів українською мовою, був професором, викладав основи марксизму-ленінізму, всю діяльність проводив у руслі усталених партійних догм, і який не мав жодних намірів бути українським націоналістом, було виключено з партії, і всі вищі

партійні інстанції підтвердили це рішення.

Партійне керівництво спрямовано наносило удар на інтелігенцію, нищило тих її представників, які могли своїми поглядами або бодай крамольними помислами посіяти сумніви серед студентського загалу щодо вірності комуністичних догм, сталості та надійності більшовицького уряду.

Звинувачуючи тих чи інших представників інтелігенції, використовувався добре відомий і перевірений метод «буржуазного минулого». Вину викладача Гвоздецького вбачали в його непролетарському походженні та у відсутності твердих комуністичних поглядів у період революційних змагань 1917-1920 рр. «Народившись в сім'ї писаря, не пішов працювати, а став на писарчука у волості, а потім у земській управі. ... він встиг побувати у всіх арміях, які боролися проти радянської влади: у Скоропадського, Петлюри, галичан, а потім у 1920 р. разом з Галицьким корпусом перейшов на бік Червоної Армії. На ходу він перебудував свою ідеологію, бо уже у квітні 1920 р. в Ромнах проліз у партію. З того часу працював на різних партійних посадах, аж до 1925 р. Після закінчення інституту ім. Артема у 1928 р. працює на різних керівних посадах, поки не переходить до Глухівського педінституту. ... біографія Гвоздецького – типова біографія українського націоналіста» [13].

Не відрізнялися оригінальністю і звинувачення, які були пред'явлені викладачу педагогіки Сукневичу: «Каже, що народився у родині селянина, але мабуть не бідняком був його батько, бо ще за царського уряду Сукневич закінчив учительську семінарію. В революцію вступає до Червоної Армії, але потрапляє у полон до Денікіна і щось підозріло швидко тікає з того полону. Трапилось чудо – його не розстріляли денікінські кати, а дали змогу втекти. Після демобілізації вчителював на Поділлі, а закінчивши Житомирський педінститут, потрапив на роботу в Український науково-дослідний інститут педагогіки, а у Глухівському педінституті він зав. кафедрою педагогіки. ... націоналіст Сукневич тихою сапою провадив в життя ідеї українських націоналістів» [13].

Нікого, в даному випадку, не цікавили високий професійний рівень викладачів, їх принциповість, уважне ставлення до студентів і колег, порядність. Ці моральні та професійні якості в ті часи не були актуальними. Набагато ціннішими здобутками вважали бездоганне соціальне походження (наймит, бідняк, син або дочка селянина бідняка, батрака, робітника і т. д.), приналежність до комсомольської або партійної організації, бездоганне комуністичне минуле, сліпе відтворення сталих комуністично-більшовицьких догм. Такі кадри цінувалися надзвичайно: «... викладач політехномії та діамату Сахаренко народився в родині селянина-бідняка, з 1924 р. вступає в КМС і до 1929 р. перебуває на

комсомольській роботі. В 1929 р. дістав відрадження до академії Крупської, яку закінчив у 1932 р. На всі запитання давав чіткі відповіді. Сахаренко гарний педагог і витриманий член партії» [14]. Ніхто не ставив під сумнів такі якості викладача, як витриманий член партії, але, на жаль, вони мало допомагали йому в професійній діяльності, і аж ніяк не підвищували його авторитет серед студентства.

Таких «ворогів народу», як «українські націоналісти викладачі Гвоздецький, Сукневич та директор педінституту дворушник Рожков з партії було виключено та з інституту вигнано» [15]. Подальша доля Гвоздецького та Сукневича поки що автору невідома. Юрій Якович Рожков не чекав заслання на Колиму чи Соловки, а швидко виїхав до Росії, де його важко було звинуватити в українському націоналізмі. Працюючи в Орловському педагогічному інституті до пенсійного віку, мав велику повагу студентів та викладачів [9, 42].

Наслідки репресивної чистки педінституту були катастрофічними. В результаті цих заходів інститут не тільки утратив найкращих висококваліфікованих викладачів та здібних мислячих студентів, а й позбувся прогресивних перспективних факультетів. Весь цинізм висновків комісії чистки вміщується в чотирьох рядках: «Для покращення всієї роботи педінституту комісія пропонує в найближчий час поставити питання перед Наркомосом про перевод історичного і мовно-літературного факультетів в інший інститут, де вони будуть більш забезпечені кваліфікованими кадрами» [12]. Трагізм цього рішення постає в тому, що і понині інститут не спромігся на відкриття історичного факультету, який на думку експертів є елітним для будь-якого гуманітарного вузу. З вирішенням проблеми національної самовизначеності, тільки через 56 років після ліквідації, у 1990 р. в інституті відкрився філологічний факультет.

Питання далекоглядних перспектив розвитку вишу в середині 30-х років ХХ ст. були не на часі, а результати «блискучого вичищення» не забарилися. Не минуло й двох місяців, як перед педінститутом постала проблема відсутності кваліфікованих викладачів. «Директор інституту Теплицький ставить це питання в Наркоматі, навіть сам поїхав туди. Але поки що безрезультатно. До початку занять залишилося 3 шестиденки, а в інституті не вистачає 14 викладачів, в тому числі основних працівників: професорів фізики, математики, біології, педагогіки, історії. Це означає, що в інституті немає того основного кістяка викладачів, які повинні вести весь основний процес навчання. Ми вже не кажемо про те, що не вистачає і викладачів-доцентів. Щодо кадрів, то інститут зараз в найзагрозливішому стані» [16]. На початок навчального року виш так і залишився без викладачів української та російської мови і літератури, що змусило відкласти викладання

цих предметів до кращих часів. Кафедри мови, математики та педагогіки не мали керівників [17]. Про яку якість навчання могла йти мова, коли інститут ледве животів. Тим більше, що дуже гостро стояло і питання набору студентів, адже резонанс партійної чистки відлякував бажаючих до нього вступити: «...в інституті немає приймальної комісії. Її утворять, як пояснюють керівники, лише перед іспитами. ...пороз'їхались товариші по районах вербувати студентів, і як наслідок їхньої роботи – в інституті 8-10 заяв» [16]. Рятувало становище тільки те, що на 150 місць претендувало 80 випускників курсів підготовки до вищих навчальних закладів та понад 70 випускників робфаку [18, 12].

Документи подібного характеру є практично в усіх інститутах Чернігівщини, що свідчить про масований наступ владних структур та підсилення ідеологічної роботи в вишах регіону, суворий контроль за тим, щоб ідеологічні погляди викладачів відповідали вимогам соціалістичного будівництва того часу.

Аналогічними засобами проводили в зазначений період чистку професорсько-викладацького складу в Чернігівському виші. У 1931 р. на загальних зборах колективу наукових робітників Чернігівського інституту соціального виховання обговорювався «ворожий виступ» професора Більського при проведенні громадського огляду навчальних програм. Його вина полягала у тому, що він відмовився застосовувати метод діалектичного матеріалізму при викладанні математики, зазначаючи, що математика для діалектики відіграє службову роль, що діалектику можна застосовувати тільки в методиці математики. Таким чином був зроблений висновок, що професор Більський відкидав потребу застосування в математиці марксистсько-ленінської методології. Паралельно викладача звинуватили у неприпустимому ставленні до боротьби з релігією, що проявилось у відмові останнього два роки підряд ставити підпис під рішенням щодо закриття церков. Більського було виключено з членів секції наукових робітників і поставлено питання перед адміністрацією вишу про звільнення професора з роботи [19, 33-34]. У 1932 р. на засіданні Методичної комісії ЧІСВ викладач Борисенко звинуватив доцента Щеглова у тому, що останній, викладаючи економічну географію, «протаскував студентам політично шкідливі антимарксистські тлумачення», за що пропонувалось адміністрації виключити Щеглова з ЧІСВ [20, 9]. У 1933 р. при обговоренні листа Сталіна на об'єднаному засіданні кафедр кілька викладачів було звинувачено «у недостатній просякненості матеріалістичною діалектикою дисциплін виробничого циклу». Були виявлені об'єктивізм і еклектичність у наукових роботах викладача історії України М.І. Федоренка і його зв'язок у минулому з журналом «Україна» та з історичною кафедрою М. Грушевсь-

кого, історико-літературний (тобто буржуазний) підхід до вивчення літературних явищ у викладача М.В. Скатинського, «формалістичні збочення» та недооцінка класовості в історичному розвитку мови у викладачів Т.Г. Черевко та К.П. Нестеренка, некритичне ставлення до Плехановської ортодоксії та використання хибних підручників з історії ВКП(б) у викладачів С.Т. Приступи та О.К. Гладкова, залишки меншовицького ідеалізму у викладанні діамату викладачем С.М. Панченко, механістичний підхід та ідеологічні збочення у викладанні педології і педагогіки К.М. Івановим [21, 8-9]. У 1934 р. викладача української і російської мови І.В. Хоменка звинуватили у тому, що беручи участь у перевірці бібліотеки Прилуцького педтехнікуму, він не вилучив з обігу «шкідливу літературу» – книжки Донцова, Петлюри, Єфремова, Черніхівської та «всякий інший націоналістичний мотлох». У довершенні його оголосили професійно непридатним, вказавши на те, що він не виправляв граматичні помилки у письмових роботах студентів і тим самим «підривав роботу навчальної частини у боротьбі за високу якість навчання» [22]. Таким же чином було викрито «контрреволюціонера-троцькіста» професора Нольського, викладача політекономії, який не пов'язував питання політекономії з питаннями соціалістичного будівництва: «...часто даючи відповіді на запитання студентів, він намагався їх дезорієнтувати, викликати сумніви правильності генеральної лінії партії». Зверталася увага на те, що керівництво вишу слабо проводило роботу по підвищенню рівня професійної кваліфікації та політичної освіти молодих викладачів, що зумовило низький рівень наукової роботи. За 1933-1934 навчальний рік в інституті не була видана жодна наукова праця. Причину такого занепаду вбачали у відсутності більшовицької критики і у «шкідницькій роботі» викладачів Фірюліна, Синенка, Нольського, Хоменка, яких і звільнили з інституту [22].

Упродовж 1937 р. Чернігівський учительський інститут перебував у стані всезагальної підозри, суперечок, чвар. До редакцій газет, партійних інстанцій, інших радянських органів надсилалися анонімки, сигнали, доноси, скарги, прохання. Директора вишу Г.А. Василенка звинуватили в упередженому ставленні на іспитах до студентів-комуністів та комсомольців, втраті пильності щодо поведінки окремих студентів, контрреволюційному трактуванні марксистсько-ленінських положень. Слідчий – старший лейтенант міліції Биков і заступник начальника секретно-політичного відділу УДБ ЧОУ НКВС старший лейтенант держбезпеки Тейтель – вирішили приєднати справу Василенка до контрреволюційно-троцькістської організації, яка начебто ставила собі за мету повалення радянської влади. Інкримінований злочин підлягав військовому суду (тобто прискореному, закритому, без участі

звинувачення і захисту, без виклику свідків і без будь-яких надій на порятунок). 20 листопада 1937 р. Василенку винесли вирок за першою категорією і наступного ж дня розстріляли [23, 57-58].

Подібна ситуація склалася у цей період і у Ніжинському педагогічному інституті. 1 серпня 1930 р. його очолив С.С. Порада, який у своїй роботі намагався зосередити увагу колективу на педагогізації навчального процесу, на що вказував перевіряючий роботу інституту від ЦК КП(б)У І. Пономаренко в червні 1932 р. У результаті повторної перевірки у грудні 1933 р. значна частина керівного складу, викладачів та студентів була звинувачена у різного роду провинах й усунена від виконання своїх обов'язків. У січні 1934 р. був звільнений з посади директора С.С. Порада [5, 249]. У червні 1934 р. чергова «викривальна» кампанія призвела до великих кадрових втрат професорсько-викладацького складу. Робота всього вишу оцінювалася з позицій боротьби з «українським буржуазним націоналізмом»: «Довгий час в інституті безкарно діяла контрреволюційна зграя націоналістів. «Записки інституту» славилися своїм контрреволюційним змістом. Порада примушував в них вміщувати статті контрреволюціонерів Петровського, Павловського та інших» [24]. Викладача політекономії Винограда звинуватили у пропаганді буржуазної ідеології професора Руткевича. Працівники кафедри історії Данько, Калюжко, Скрипченко «допустилися великих помилок у викладанні доручених їм дисциплін», асистент, викладач політекономії Шут дуже невпевнено і плутано відповідав на політичні питання комісії [25]. В процесі розгортання чистки інституту виявилось, що його колишній директор Порада не тільки не реагував, а навіть активно допомагав українським буржуазним націоналістам – викладачам Колубовському, Рихлику, Ненадкевичу, Каратаєву, Штепі, Кременному, Даденкову, Окіншевичу, Рудкевичу, Петровському, Соломасі, Марічу, Павловському, Кирилову, Пенському, Винограду, «...які, скориставшись втратою більшовицької пильності керівників інституту, протягом довгого часу здійснювали свою контрреволюційну діяльність в педагогічній та науковій роботі, а також використовували в своїх контрреволюційних цілях видавані інститутом «Записки» [26].

1933-1934 навчальний рік став одним із найтрагічніших в історії ніжинської вищої школи. Так у 1930 р. Ніжинський інститут соціального виховання практично повністю був забезпечений висококваліфікованими педагогічними кадрами: 18 кафедр очолювало 10 професорів, з 68 працюючих 24 особи викладали тут більше 5 років, стаж наукової роботи у деякого сягав більше 20 років. Серед персоналу нараховувалося 9 партійців і 3 комсомольці. За національним складом переважну більшість складали українці. Професори з великим дореволюційним стажем наукової роботи

були вихідцями із службовців непролетарського походження. Частина професури працювала, поєднуючи роботу в інституті з роботою в наукових та педагогічних установах Києва. Прізвища викладачів Ніжинського ІСВ у той час мали бути відомі як в Україні, так і в Радянському Союзі, а деяких професорів, навіть, і у закордонних наукових колах [27, 183]. У 1934 р. після проведення очисних кампаній із 12 завідувачів кафедр залишилося працювати тільки 3 особи. Усіх інших зняли з роботи як таких, що були виключені з партії, або ж (за стандартним на той час формулюванням) як «буржуазних націоналістів». Очищення педагогічних кадрів (а це більша частина викладачів інституту) призвело до того, що під загрозою зриву опинився початок 1934-1935 навчального року. Керівництвом вишу були проведені певні організаційні заходи щодо оновлення педагогічного складу. У особових справах з'явилося багато нових прізвищ, але вже через два місяці почалася чистка новоприбулих [5, 259]. У 1935 р. директором Ніжинського педагогічного інституту був призначений М.П. Загребський, якому вдалося, здолавши всі об'єктивні та суб'єктивні перепони та використавши власні зв'язки, за короткий термін в значній мірі покращити становище [5, 260], але і воно тривало недовго.

Репресії продовжилися в 1936-1938 роках. Змінилося лише тавро, яке застосовували до репресованих. Інститут, як і вся країна, поринув у вир всепідозрілості, доносів та наклепів. Покоління 30-х років ХХ ст. перебувало у стані розгубленості і незрозумілої жорстокості. Поряд із власним страхом перед завтрашнім днем, іншу частину молоді охоплювало переконання в правильності своїх дій щодо викриття прихованих і ще не викритих ворогів радянської влади. Об'єктивні ж реалії того дня свідчили про безпідставність ідеологічної пропаганди переваг комуністичного способу життя. Живі свідки добільшовицького періоду заважали безапеляційно втлумачувати в молоді студентські голови примарність ідей на кшталт «Від кожного за можливостями, кожному за бажанням». Цю проблему вирішували елементарно, а заодно через страх фізичного знищення упереджувались не тільки антибільшовицькі дії, а навіть думки щодо них.

Еліта кожної держави, а це її інтелігенція, є своєрідною аристократією нації. Саме вона є носієм національної ідеї, без якої неможливо побудувати державу. Недорозвиненість інтелектуальної еліти є однією з головних ознак недорозвинених націй. На жаль, наслідком великодержавної репресивної політики є стан сьогоденного українського суспільства, яке в період сталінського тоталітарного режиму втратило не тільки свою еліту, а й можливість її повноцінного формування.

Посилання

1. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 1920-30-ті роки / В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1992. – 344 с.

2. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / В.В. Липинський. – Донецьк: Рекламно-видавнича агенція при Донецькому державному технічному університеті, 2000. – 247 с.

3. Шкварчук В.М. На казарменому становищі (Нариси з історії Чернігівщини довоєнних років) / В.М. Шкварчук. Чернігів, 2002. – 226 с.

4. Зозуля С.Ю. Ніжинська каденція глухівчанина Якова Колубовського / Сергій Юрійович Зозуля // Матеріали сьомої науково-практичної конференції Сіверщина в історії України [Збірник наукових праць]. – Суми: Виданичий будинок «Еллада», 2008. – С. 177-182.

5. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії / Г.В. Самойленко, О.Г. Самойленко. – Ніжин: НДУ ім. Гоголя, ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 420 с.

6. Заїка О.Я. Ян Ступка в житті музичного Глухова. Історико-культурна спадщина Глухівщини / Олена Яківна Заїка // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 1000-літтю м. Глухова. – Глухів, 1992. – С. 106-108.

7. Заремський М.Й. Історіософія Я.М. Колубовського та її вплив на дослідження філософського процесу в Росії / Мечислав Йосипович Заремський // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. – Суми, 2001. – С.63-67.

8. Розпочалась чистка парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 18 червня. – № 114.

9. Овчаренко Ф.Д. Спогади / Федір Дмитрович Овчаренко / – К., 2000. – 230 с.

10. Рудько М.П. З історії вищої школи на Україні у перші роки Радянської влади (1917 – 1920 рр.) // Історичний збірник КДУ. – 1956. – № 7. – С.5-18.

11. Результати чистки // Колективіст Глухівщини. – 1934. – № 163.

12. Висновки комісії чистки партії – бойова програма роботи парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 123.

13. Професори з чужого табору // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 21 червня. – № 116.

14. Чистка педінституту // Колективіст Глухівщини. – 1934. – 22 червня. – № 117.

15. Закінчилась чистка парторганізації педінституту // Колективіст Глухівщини – 1934. – № 123.

16. Глухівський педінститут не підготовлений до навчального року // Колективіст Глухівщини. – 1934. – № 159.

17. Боротися за покращення роботи педінституту // Колективіст Глухівщини, 1934. – № 181.

18. Державний архів Сумської області (ДАСО) – Ф. Р-2322. Глухівська інспектура народної освіти виконавчих комітетів окружних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 155 од.зб., 1921-1930 рр. – Оп. 2. – Спр. 84. Матеріали по відкриттю підготовчих курсів (профтісячі) при ОКРІНО для підготовки робітників, батраків і бідніших селян до вузів. 1929-1931 рр. – 170 арк.

19. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО) – Ф. Р-608. Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т.Г.Шевченка. 5966 од.зб., 1913-1941 рр. – Оп. 1. – Спр. 582. Протоколи засідань загальних зборів колективу наукових робітників Чернігівського інституту соціального виховання. 1931 р. – 102 арк.

20. Там само. – Спр. 5314. Протоколи засідань Методичної комісії ЧІСВ. 1932 р. – 128 арк.

21. Там само. – Спр. 896. Протоколи засідань кафедр ЧІСВ 1932-1933 рр. – 306 арк.

22. Райфман І. Готувати висококваліфікованих педагогів для радянських шкіл / І. Райфман // Більшовик. – 14 квітня 1934 р.

23. Шкварчук В. Небезпечна посада (За матеріалами справи № 34895 секретно-політичного відділу УДБ ЧОУ НКВС. Фонд зберігання П-6209) / В. Шкварчук // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2 – С. 56-52.

24. Плесковес К. Буржуазні переродженці орудували в Ніжинському педінституті / К. Плесковес // Більшовик. – 22 червня 1934 р.

25. Плесковес К. Мляво перебудовується парторганізація Ніжинського педінституту / К. Плесковес // Більшовик. – 23 червня 1934 р.

26. Плесковес К. Справжнє обличчя буржуазного націоналіста / К. Плесковес // Більшовик. – 28 червня 1934 р.

27. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України) – Ф. 166. Міністерство народної освіти України Київ. 17 оп., 40936 од.зб., 1917-1988 рр. – Оп. 10. – Спр. 819. Матеріали про стан та роботу Ніжинського інституту соціального виховання (звіт, відомості, висновки, листування, список виключених з інституту) 1931-1933 рр. – 238 арк.

Мошник І.В. Политические репрессии преподавательского состава вузов Черниговщины в 30-е годы XX в.

В статье рассматривается вопрос деятельности преподавательского состава вузов Черниговщины в условиях тоталитарного режима в 30-е годы XX в.

Ключевые слова: профессорско-преподавательский состав, вуз, партийные чистки, украинская интеллигенция

Moshik I.V. Political repression of teaching staff of Chernihiv higher establishments in the 30th years of XX century

In this article the question of teaching staff of Chernihiv higher establishments is examined in forming of Ukrainian intelligentsia in the conditions of activity of the totalitarian regime in the 30th years of XX century.

Key words: teaching staff, higher school, establishment, repression, Ukrainian intelligentsia.

10.03.2011 р.

УДК 94(477): 338.43.02] «1941/1943»

С.І. Власенко

АГРАРНА ПОЛІТИКА НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ СУМСЬКОЇ ТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ (1941-1943 РР.)

У статті досліджується політика окупаційних властей в аграрному секторі на території Сумської та Чернігівської областей. На основі архівних матеріалів висвітлюються методи господарювання німців у сільському господарстві регіону.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, вермахт, окупаційний режим, військова зона України, сільське господарство, аграрна політика.

Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр., маючи ґрунтовну історіографічну базу дослідження, продовжує залишатися однією із неподписаних сторінок історії України. Серед тем, що потребують